

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

Szkoła ponadpodstawowa:
4-letnie liceum
5-letnie technikum

Filozofia

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

Podstawa programowa kształcenia ogólnego

z komentarzem

**Szkoła ponadpodstawowa:
4-letnie liceum
5-letnie technikum**

Filozofia

Spis treści

Preambuła podstawy programowej kształcenia ogólnego, III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum	7
Podstawa programowa przedmiotu filozofia	14
Zakres podstawowy	14
Cele kształcenia – wymagania ogólne	14
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	14
Warunki i sposób realizacji	18
Zakres rozszerzony	19
Cele kształcenia – wymagania ogólne	19
Treści nauczania – wymagania szczegółowe	19
Warunki i sposób realizacji	26
Komentarz do podstawy programowej liceum i technikum, <i>Jacek Wojtysiak</i> , <i>Jacek Frydrych</i>	29

Preambuła podstawy programowej kształcenia

III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum

Kształcenie ogólne w szkole ponadpodstawowej tworzy programowo spójną całość i stanowi fundament wykształcenia, umożliwiając zdobycie zróżnicowanych kwalifikacji zawodowych, a następnie ich doskonalenie lub modyfikowanie, otwierając proces uczenia się przez całe życie.

Celem kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum jest:

- 1) traktowanie uporządkowanej, systematycznej wiedzy jako podstawy kształtowania umiejętności;
- 2) doskonalenie umiejętności myślowo-językowych, takich jak: czytanie ze zrozumieniem, pisanie twórcze, formułowanie pytań i problemów, posługiwanie się kryteriami, uzasadnianie, wyjaśnianie, klasyfikowanie, wnioskowanie, definiowanie, posługiwanie się przykładami itp.;
- 3) rozwijanie osobistych zainteresowań ucznia i integrowanie wiedzy przedmiotowej z różnych dyscyplin;
- 4) zdobywanie umiejętności formułowania samodzielnych i przemyślanych sądów, uzasadniania własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej;
- 5) łączenie zdolności krytycznego i logicznego myślenia z umiejętnościami wyobrazeniowo-twórczymi;
- 6) rozwijanie wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej;
- 7) rozwijanie narzędzi myślowych umożliwiających uczniom obcowanie z kulturą i jej rozumienie;
- 8) rozwijanie u uczniów szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum należą:

- 1) myślenie – rozumiane jako złożony proces umysłowy, polegający na tworzeniu nowych reprezentacji za pomocą transformacji dostępnych informacji, obejmującej interakcję wielu operacji umysłowych: wnioskowanie, abstrahowanie, rozumowanie, wyobrażanie sobie, sążenie, rozwiązywanie problemów, twórczość. Dzięki temu, że uczniowie szkoły ponadpodstawowej uczą się równocześnie różnych przedmiotów, możliwe jest rozwijanie następujących typów myślenia: analitycznego, syntetycznego, logicznego, komputacyjnego, przyczynowo-skutkowego, kreatywnego, abstrakcyjnego; zachowanie ciągłości kształcenia ogólnego rozwija zarówno myślenie percepcyjne, jak i myślenie pojęciowe. Synteza obu typów myślenia stanowi podstawę wszechstronnego rozwoju ucznia;
- 2) czytanie – umiejętność łącząca zarówno rozumienie sensów, jak i znaczeń symbolicznych wypowiedzi; kluczowa umiejętność lingwistyczna i psychologiczna prowadząca do

- rozwoju osobowego, aktywnego uczestnictwa we wspólnocie, przekazywania doświadczeń między pokoleniami;
- 3) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie, to podstawowa umiejętność społeczna, której podstawą jest znajomość norm językowych oraz tworzenie podstaw porozumienia się w różnych sytuacjach komunikacyjnych;
 - 4) kreatywne rozwiązywanie problemów z różnych dziedzin ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowanie;
 - 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym dbałość o poszanowanie praw autorskich i bezpieczne poruszanie się w cyberprzestrzeni;
 - 6) umiejętność samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania, rzetelnego korzystania ze źródeł;
 - 7) nabywanie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania;
 - 8) umiejętność współpracy w grupie i podejmowania działań indywidualnych.

Jednym z najważniejszych zadań liceum ogólnokształcącego i technikum jest rozwijanie kompetencji językowej i kompetencji komunikacyjnej stanowiących kluczowe narzędzie poznawcze we wszystkich dyscyplinach wiedzy. Istotne w tym zakresie jest łączenie teorii i praktyki językowej. Bogacenie słownictwa, w tym poznawanie terminologii właściwej dla każdego z przedmiotów, służy rozwojowi intelektualnemu ucznia, a wspomaganie i dbałość o ten rozwój należy do obowiązków każdego nauczyciela.

Ważnym zadaniem szkoły jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz dokumentowania swojej pracy, z uwzględnieniem prawidłowej kompozycji tekstu i zasad jego organizacji, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i w postaci zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji.

Ponieważ środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę, zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów.

Ważnym celem działalności szkoły jest skuteczne nauczanie języków obcych. Bardzo ważne jest dostosowanie zajęć do poziomu przygotowania ucznia, które uzyskał na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Ważnym zadaniem szkoły jest także edukacja zdrowotna, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.

Kształcenie i wychowanie w liceum ogólnokształcącym i technikum sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, przywiązania do historii i tradycji narodowych, przygotowanie i zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat. Szkoła dba o wychowanie młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka, kształtuje postawę szacunku dla środowiska przyrodniczego, motywuje do działań na rzecz ochrony środowiska oraz rozwija zainteresowanie ekologią.

Duże znaczenie dla rozwoju młodego człowieka oraz jego sukcesów w dorosłym życiu ma nabywanie kompetencji społecznych, takich jak: komunikacja i współpraca w grupie, w tym w środowiskach wirtualnych, udział w projektach zespołowych lub indywidualnych oraz organizacja i zarządzanie projektami.

Strategia uczenia się przez całe życie wymaga umiejętności podejmowania ważnych decyzji, poczynając od wyboru szkoły ponadpodstawowej, kierunku studiów lub konkretnej specjalizacji zawodowej, poprzez decyzje o wyborze miejsca pracy, sposobie podnoszenia oraz poszerzania swoich kwalifikacji, aż do ewentualnych decyzji o zmianie zawodu. I te umiejętności kształtowane będą w szkole ponadpodstawowej.

Przedmioty w liceum ogólnokształcącym i technikum mogą być nauczane w zakresie podstawowym lub w zakresie rozszerzonym:

- 1) tylko w zakresie podstawowym – przedmioty: muzyka, plastyka, podstawy przedsiębiorczości, wychowanie fizyczne, edukacja dla bezpieczeństwa, wychowanie do życia w rodzinie, etyka;
- 2) w zakresie podstawowym i w zakresie rozszerzonym: język polski, język obcy

nowożytny, matematyka, język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz język regionalny – język kaszubski, historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, biologia, chemia, filozofia, fizyka, informatyka;

- 3) tylko w zakresie rozszerzonym – przedmioty: historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna.

Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, w tym logicznego i algorytmicznego myślenia, programowania, posługiwania się aplikacjami komputerowymi, wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, posługiwania się komputerem i podstawowymi urządzeniami cyfrowymi oraz stosowania tych umiejętności na zajęciach z różnych przedmiotów, m.in. do pracy nad tekstem, wykonywania obliczeń, przetwarzania informacji i jej prezentacji w różnych postaciach.

Każda sala lekcyjna powinna mieć dostęp do internetu, uczniowie i nauczyciele powinni mieć zapewniony dostęp do pracowni stacjonarnej lub mobilnej oraz możliwość korzystania z własnego sprzętu. Wszystkie pracownie powinny być wyposażone w monitor interaktywny (z wbudowanym komputerem i oprogramowaniem) lub zestaw: komputer, projektor i tablica interaktywna lub ekran.

Szkoła ma również przygotowywać uczniów do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji, bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości.

Uczniom z niepełnosprawnościami szkoła zapewnia optymalne warunki pracy. Wybór form indywidualizacji nauczania powinien wynikać z rozpoznania potencjału każdego ucznia. Zatem nauczyciel powinien tak dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia (uniemożliwiały osiągnięcie sukcesu), a z drugiej nie powodowały obniżenia motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Bardzo istotna jest edukacja zdrowotna, która prowadzona konsekwentnie i umiejętnie będzie przyczyniać się do poprawy kondycji zdrowotnej społeczeństwa oraz pomyślności ekonomicznej państwa.

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu opisanych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w szkole ponadpodstawowej jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji¹.

Działalność edukacyjna szkoły określona jest przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania;
- 2) program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb.

Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa. Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, która w swojej działalności musi uwzględniać wolę rodziców, ale także i państwa, do którego obowiązków należy stwarzanie właściwych warunków wychowania. Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny. Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji. W realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoła podejmuje działania związane z miejscami ważnymi dla pamięci narodowej, formami upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, najważniejszymi świętami narodowymi i symbolami państwowymi.

W czteroletnim liceum ogólnokształcącym i pięcioletnim technikum są realizowane następujące przedmioty:

- 1) język polski;
- 2) język obcy nowożytny;
- 3) filozofia;
- 4) język łaciński i kultura antyczna;
- 5) muzyka;
- 6) historia muzyki;
- 7) plastyka;

¹ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz. U. z 2017 r. poz. 986 i 1475).

- 8) historia sztuki;
- 9) historia;
- 10) wiedza o społeczeństwie;
- 11) geografia;
- 12) podstawy przedsiębiorczości;
- 13) biologia;
- 14) chemia;
- 15) fizyka;
- 16) matematyka;
- 17) informatyka;
- 18) wychowanie fizyczne;
- 19) edukacja dla bezpieczeństwa;
- 20) wychowanie do życia w rodzinie²⁾;
- 21) etyka;
- 22) język mniejszości narodowej lub etnicznej³⁾;
- 23) język regionalny – język kaszubski³⁾.

Filozofia

Podstawa programowa przedmiotu filozofia w zakresie podstawowym jest przeznaczona dla klas pierwszych liceów ogólnokształcących i techników. Głównym celem zajęć z filozofii jest wprowadzenie uczniów w myślenie filozoficzne na bazie filozofii starożytnej Grecji i Rzymu. Przyjęcie takiej koncepcji nauczania filozofii umożliwi uczniom zapoznanie się z jednym z najważniejszych źródeł kultury europejskiej (śródziemnomorskiej) oraz pozwala rozpoznać jej dziejowe bogactwo i historyczną tożsamość.

Poszczególne tematy podstawy programowej sformułowane są w kolejności chronologicznej. Zadaniem nauczyciela nie jest jednak koncentrowanie się na samej historii filozofii starożytnej, lecz zwrócenie uwagi na ponadczasowe problemy, z którymi borykali się starożytni myśliciele. Grecka filozofia wyznaczyła bowiem zestaw zagadnień i wzorców myślowych, które są wciąż obecne w filozofii – czy szerzej: kulturze – europejskiej, w tym polskiej, i które zachowały swoją aktualność aż do dziś.

Podstawa programowa przedmiotu filozofia w zakresie rozszerzonym uwzględnia najważniejsze treści podstawy programowej zakresu podstawowego, dlatego mogą ją

² Sposób nauczania przedmiotu wychowanie do życia w rodzinie określają przepisy wydane na podstawie art. 4 ust. 3 ustawy z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. poz. 78, z 1995 r. poz. 334, z 1996 r. poz. 646, z 1997 r. poz. 943 i poz. 1040, z 1999 r. poz. 32 oraz z 2001 r. poz. 1792).

³ Przedmiot język mniejszości narodowej lub etnicznej oraz przedmiot język regionalny – język kaszubski jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 13 ust. 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2017 r. poz. 2198, 2203 i 2361).

realizować także uczniowie, którzy nie uczestniczyli w klasie I w zajęciach z filozofii. Treści nauczania zostały uporządkowane w trzech działach: kultura logiczna, elementy historii filozofii, wybrane problemy filozofii. Opanowanie przez ucznia umiejętności składających się na kulturę logiczną ma przygotować go do zapoznania się z elementami historii filozofii (od starożytności aż do współczesności). Z kolei celem ostatniego działu jest porządkowanie wiedzy z zakresu historii filozofii oraz wprowadzenie ucznia w proces uprawiania filozofii, polegający na formułowaniu i rozwiązywaniu określonych problemów. W ramach zajęć z filozofii uczeń będzie mógł się zapoznać z wybranymi problemami z zakresu metafizyki (wraz z filozofią przyrody i teologią filozoficzną), antropologii, etyki, epistemologii, estetyki i filozofii polityki. Zajęcia z filozofii umożliwiają uczniowi zrozumienie kluczowych problemów filozoficznych, poznanie ich głównych (nieraz konkurencyjnych) rozwiązań oraz doskonalenie umiejętności rozpatrywania zastanych argumentów na ich rzecz. Sprawności te powinny zostać zsynchronizowane z wiedzą historyczno-filozoficzną, w tym z umiejętnością interpretowania podanych fragmentów klasycznych tekstów źródłowych. Pełna realizacja podstawy jest więc możliwa przy uwzględnieniu zarówno aspektu logiczno-problemowego, jak i historyczno-kulturowego.

Lekcje filozofii powinny uświadomić uczniowi znaczenie filozofii jako ważnej części kultury europejskiej, w tym polskiej. Edukacja filozoficzna nie wyczerpuje się jedynie w przestrzeni teoretycznej, w ramach której uczeń nabywa stosownej wiedzy i umiejętności składających się na myślenie filozoficzne. Edukacja filozoficzna bowiem pozwala także dyskutować o najważniejszych problemach ludzkiego życia i kształtować własną tożsamość – indywidualną, obywatelską i narodową.

Podstawa programowa przedmiotu filozofia

III etap edukacyjny: 4-letnie liceum ogólnokształcące oraz 5-letnie technikum

Zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Rozumienie filozofii jako fundamentalnego – obok nauki, sztuki, religii i prawa – składnika dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej.
- II. Świadomość wpływu starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę piękną, naukę i religię.
- III. Znajomość głównych dyscyplin filozoficznych, ich problematyki i terminologii.
- IV. Dostrzeganie w poglądach wielkich filozofów starożytnych paradygmatów myślowych, które są obecne w kulturze aż do czasów dzisiejszych.
- V. Identyfikowanie różnych problemów, stanowisk i nurtów filozoficznych na przykładach pytań i twierdzeń wielkich filozofów starożytnych.
- VI. Rozwijanie krytycznego myślenia i sprawności logicznych poprzez analizę wybranych pytań i argumentów filozoficznych.
- VII. Umiejętność jasnego formułowania i rzetelnego uzasadniania własnych poglądów filozoficznych w dyskusji.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- I. Pojęcie filozofii. Uczeń:
 - 1) przedstawia etymologię słowa *filozofia*;
 - 2) wymienia i charakteryzuje ważniejsze dyscypliny filozofii: metafizyka (ontologia), epistemologia, etyka, filozofia przyrody, antropologia filozoficzna, teologia filozoficzna, filozofia piękna i sztuki (estetyka), filozofia polityki;
 - 3) objaśnia arystotelesowski podział filozofii na filozofię teoretyczną, praktyczną i pojętyczną;
 - 4) określa rolę logiki jako narzędzia nauki i filozofii;
 - 5) wskazuje istotne cechy pytań filozoficznych: ogólność (abstrakcyjność), racjonalność, zorientowanie na to, co ostateczne lub najbardziej podstawowe.
- II. Pierwsze pytanie filozoficzne: co stanowi *archē* świata? Uczeń:
 - 1) rozróżnia znaczenia słowa *archē*;
 - 2) kojarzy imiona jońskich filozofów przyrody (Tales, Anaksymander, Anaksymenes) z przyjętymi przez nich zasadami (woda, bezkres, powietrze);
 - 3) przedstawia koncepcję czterech żywiołów jako pierwszą próbę rozwiązania

naukowego i filozoficznego problemu elementarności;

- 4) dostrzega w metodzie jońskich filozofów przyrody załączek empirycznej metody naukowej: obserwacja zjawisk przyrodniczych oraz wysuwanie hipotez wyjaśniających te zjawiska.

III. Pierwsze spory filozoficzne. Uczeń:

- 1) analizuje pytanie „czy istnieje jedna zasada, czy wiele zasad rzeczywistości?” oraz w jego kontekście rekonstruuje spór między monizmem (np. Tales) a pluralizmem (np. Empedokles);
- 2) dyskutuje na temat „czy rzeczywistość w swej istocie jest zmienna, czy niezmienna?”, przedstawiając argumenty na rzecz wariabilizmu (Heraklit) oraz statyzmu (eleaci);
- 3) dostrzega w rozumowaniach eleatów załączek procedury dowodzenia (Parmenides) oraz argumentacji typu *reductio ad absurdum* (paradoksy Zenona z Elei);
- 4) wskazuje na wybranym przykładzie na obecność poglądów filozofów starożytnych w filozofii nowożytnej lub współczesnej (np. heglizm lub filozofia procesu jako odmiana wariabilizmu).

IV. Atomizm grecki (filozofia Leucypra i Demokryta) jako paradygmat ontologii naturalistycznej. Uczeń:

- 1) formułuje własną odpowiedź na pytanie „czy istnieją przedmioty proste (niepodzielne)?” oraz w jego kontekście objaśnia stanowisko atomizmu i argumenty na jego rzecz;
- 2) podaje przykłady wyjaśniania wybranych zjawisk w świecie w odwołaniu do procesów składania i rozkładania konfiguracji składników prostszych;
- 3) przedstawia w zarysie historię poszukiwania w nauce nowożytnej i współczesnej najmniejszych części materii;
- 4) rekonstruuje ponadczasowy spór o to, czy ludzkie czynności umysłowe można wyjaśnić wyłącznie w odwołaniu do procesów fizycznych: materializm vs. dualizm.

V. Filozofia Sokratesa jako początki filozofii człowieka i etyki. Uczeń:

- 1) charakteryzuje filozofię Sokratesa w kontekście jego życia i postawy moralnej;
- 2) objaśnia koncepcję uprawiania filozofii poprzez autorefleksję lub samoświadomość (hasło „poznaj samego siebie”);
- 3) definiuje terminy: *psychē*, *aretē*, *daimonion* jako kluczowe terminy filozofii Sokratesa;
- 4) dyskutuje na temat „dlaczego ludzie postępują źle?”, przedstawiając tezę intelektualizmu etycznego oraz argumenty za i przeciw niemu.

- VI. Filozofia Platona jako paradygmat metafizyki antynaturalistycznej. Uczeń:
- 1) wyjaśnia platońską teorię idei jako niematerialnych, niezmiennych i wiecznych wzorców dla zmiennych i czasowych rzeczy fizycznych oraz stosuje ją do wybranego sporu filozoficznego (np. sporu o to, czym są lub jak istnieją liczby);
 - 2) objaśnia platońską teorię poznania, definiując termin *anamneza*;
 - 3) krytycznie rekonstruuje platoński argument na rzecz nieśmiertelności duszy z jej podobieństwa do wiecznych idei (*Fedon*, 78 d – 80 b);
 - 4) porównuje platońską i biblijną koncepcję początku świata: *Timajos* (28 b – 30 c) a *Biblia* (Rdz 1,1 – 2,3).
- VII. Filozofia i kultura europejska jako „przypisy do Platona”. Uczeń:
- 1) przedstawia oraz interpretuje wielkie alegorie Platona (jedna do wyboru): „drugie żeglowanie (wyprawa)” i „słońce” (*Fedon*, 98 c – 100 b), „jaskinia” (*Państwo*, 514 a – 517 a), „skrzydlaty zaprzęg” (*Fajdros*, 246 a–b, 253 d–e), „pierścień Gygesa” (*Państwo*, 358 e – 361 d);
 - 2) objaśnia sens potoczny i sens źródłowy (*Uczta*, 209 e – 212 c) pojęcia *mitość platoniczna*;
 - 3) wyjaśnia sens potoczny i sensy filozoficzne terminu *idealizm*;
 - 4) wskazuje na wybranym przykładzie na obecność platonizmu w późniejszych epokach (np. w teologicznej myśli średniowiecznej, w nowożytnym matematycznym przyrodoznawstwie, w politycznych próbach budowania „państwa doskonałego”).
- VIII. Filozofia Arystotelesa jako próba pogodzenia dotychczasowych opozycji filozoficznych. Uczeń:
- 1) objaśnia teorię możności i aktu jako próbę pogodzenia wariabilizmu i statyzmu;
 - 2) przedstawia teorię materii i formy jako próbę pogodzenia materializmu (naturalizmu) i platonizmu (antynaturalizmu);
 - 3) próbuje odpowiedzieć na pytanie „kim jest człowiek?” oraz w jego kontekście wyjaśnia koncepcję człowieka jako jedności ciała i duszy;
 - 4) ilustruje na wybranych przykładach koncepcję cnoty jako trwałej dyspozycji do zachowania właściwej miary;
 - 5) omawia jedno z innych ponadczasowych osiągnięć filozofii Arystotelesa (do wyboru: klasyczna koncepcja prawdy, koncepcja *eudaimonii* jako celu ludzkiego życia, koncepcja przyjaźni, typologia i ocena ustrojów politycznych).
- IX. Epikureizm i stoicyzm jako dwa paradygmaty etyki. Uczeń:
- 1) porównuje epikurejski hedonizm i stoicki perfekcjonizm jako załączki (odpowiednio) konsekwencjalizmu i deontologizmu;
 - 2) rekonstruuje spór o kryterium moralnej oceny czynu: skutki dokonanego czynu (np. osiągnięcie stanu braku cierpienia i lęku) vs. wewnętrzna charakterystyka

czynu (np. stan harmonii z rozumną naturą);

- 3) rozpatruje wybrane problemy etyczne na tle współczesnego sporu między konsekwencjalizmem (np. utylitaryzm) a deontologizmem (np. etyka kantowska);
- 4) podaje przykłady obecności wątków epikurejskich i stoickich w literaturze polskiej.

X. Tropy sceptyczne jako ponadczasowe wyzwanie dla epistemologii. Uczeń:

- 1) wyjaśnia na wybranych przykładach, na czym polega względność spostrzeżeń;
- 2) identyfikuje na wybranych przykładach regres, błędne koło oraz arbitralność w uzasadnieniu;
- 3) rozważa problem, czy jest możliwe usunięcie niezgodności poglądów między ludźmi;
- 4) analizuje pytanie „czy osiągnięcie wiedzy jest możliwe?” oraz w jego kontekście rekonstruuje epistemologiczny spór między dogmatyzmem a sceptycyzmem.

XI. Początki filozoficznej teologii. Uczeń:

- 1) przedstawia główne starożytne koncepcje absolutu (Boga): demiurg oraz idea dobra (Platon), nieporuszony poruszyciel (Arystoteles), rozumna natura świata (stoicyzm), prajednia (Plotyn);
- 2) wyjaśnia wpływ filozofii starożytnej na formowanie się teologii i filozofii chrześcijańskiej;
- 3) rekonstruuje filozoficzno-duchowe poszukiwania św. Augustyna: manicheizm, sceptycyzm, neoplatonizm, chrześcijaństwo.

XII. Początki estetyki. Uczeń:

- 1) objaśnia dominujące w starożytności pojęcia sztuki (jako umiejętności wytwarzania czegoś według reguł) i porównuje je z wybranym (nowożytnym lub współczesnym) pojęciem sztuki;
- 2) dyskutuje na temat „co stanowi kryterium piękna?” i w jego kontekście przedstawia Wielką Teorię pitagorejczyków (proporcja jako kryterium piękna);
- 3) omawia wybrane treści *Poetyki* Arystotelesa – pierwszego systematycznego dzieła z zakresu teorii i filozofii literatury: typologia sztuki poetyckiej, koncepcja tragedii, pojęcia *mimēsis* i *katharsis* (jedno zagadnienie do wyboru).

Lektura obowiązkowa

- 1) Platon, *Obrona Sokratesa* lub *Kriton* (w związku z działem V–VII treści nauczania);
- 2) Platon, fragmenty z następujących dialogów (w związku z działami VI i VII pkt 2 treści nauczania): *Fedon* (78 d – 80 b, 98 c – 100 b), *Timajos* (28 b – 30 c), *Uczta* (209 e – 212 c);
- 3) Platon, jeden z fragmentów z następujących dialogów (w związku z działem VII pkt 1

treści nauczania): *Fedon* (98 c – 100 b), *Państwo* (514 a – 517 a), *Fajdros* (246 a – b, 253 d – e), *Państwo* (358 e – 361 d);

- 4) Arystoteles, fragmenty z następujących pism (w związku z działem VIII pkt 4 treści nauczania): *Etyka nikomachejska* (ks. II, 7–8, 1107 a), (w związku z działem XII treści nauczania): *Poetyka* (ks. IV, 1448 b – 1449 a);
- 5) Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy sławnych filozofów*, fragment o sceptykach (w związku z działem X treści nauczania): ks. IX, rozdz. 11, 79–91;
- 6) do wyboru fragment z pism jednego z następujących autorów (w związku z działami IX i XI treści nauczania): Epikur, Epiktet, Seneka, Marek Aureliusz lub św. Augustyn.

Warunki i sposób realizacji

Na każdy temat nauczyciel powinien przeznaczyć przeciętnie 2 godziny lekcyjne. Pozostałe godziny należą do dyspozycji nauczyciela i służą pogłębieniu, uzupełnieniu lub powtórzeniu materiału. Zaleca się, by – o ile to możliwe – w realizacji każdego tematu uwzględniono cztery aspekty:

- 1) aspekt historyczno-filozoficzny: przedstawienie poglądów wybranych filozofów starożytnych na określone kwestie;
- 2) aspekt kulturowy: zwrócenie uwagi na wpływ omawianych pojęć i koncepcji filozoficznych na różne działy kultury europejskiej późniejszych epok;
- 3) aspekt problemowy: rekonstrukcja problemów filozoficznych, poruszonych niegdyś przez myślicieli starożytnych i aktualnych aż do dziś;
- 4) aspekt logiczny: analiza pytań filozoficznych oraz argumentów, które można wysunąć za dyskutowanymi stanowiskami filozoficznymi lub przeciw nim.

Równomierne uwzględnienie tych czterech aspektów jest ważne, dlatego że lekcje filozofii w klasie I liceum ogólnokształcącego lub technikum nie powinny być jedynie lekcjami z zakresu historii filozofii starożytnej, lecz przede wszystkim wprowadzeniem do filozofii za pośrednictwem starożytnej filozofii greckiej. Zaleca się więc, by omawiać wybrane idee tej filozofii jako przykłady głównych zagadnień i stanowisk poszczególnych dyscyplin filozofii. W związku z tym należy zwracać uwagę na zapoczątkowane w starożytności, ale ponadczasowe i wciąż podejmowane problemy i spory filozoficzne. Jeśli ułatwi to spełnienie tego celu, nauczyciel może w prezentacji materiału odbiegać od porządku chronologicznego oraz nawiązywać do filozofów wybranych przez siebie epok. Warto zaczynać lekcje nie od referatu poglądów danego filozofa, lecz od postawienia pytania filozoficznego, które pobudzi uczniów do poszukiwania własnych odpowiedzi i konfrontowania ich z odpowiedziami udzielanymi przez klasyków filozofii.

Zakres rozszerzony

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Świadomość znaczenia filozofii jako istotnej części dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej.
- II. Rozpoznawanie związków między filozofią a innymi działami kultury europejskiej, zwłaszcza między filozofią a sztuką (w tym literaturą piękną), religią i nauką.
- III. Znajomość poglądów filozofów reprezentatywnych dla poszczególnych epok kultury europejskiej.
- IV. Rozumienie ważniejszych pojęć, zagadnień i stanowisk głównych dyscyplin filozoficznych.
- V. Umiejętność stawiania pytań światopoglądowych (w tym moralnych) i poszukiwania odpowiedzi na nie z wykorzystaniem wiedzy filozoficznej.
- VI. Podejmowanie rzetelnej dyskusji filozoficznej oraz formułowanie w niej jasnego i uzasadnionego stanowiska.
- VII. Posługiwanie się podstawowymi kategoriami logiki i dbanie o kulturę logiczną wypowiedzi.
- VIII. Stosowanie narzędzi logiki w analizie tekstu filozoficznego i zawartej w nim argumentacji, a także w obronie przed manipulacją.
- IX. Umiejętność pisania tekstu (eseju) filozoficznego, w którym – korzystając ze zdobytej wiedzy z zakresu logiki i historii filozofii – identyfikuje się i rozpatruje określone poglądy filozoficzne.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- I. Kultura logiczna.
 1. Podstawowe kategorie logiczne języka: nazwy i zdania. Uczeń:
 - 1) wskazuje w odpowiednich tekstach nazwy i zdania w sensie logicznym;
 - 2) odróżnia kategorie logiczne nazw i zdań od kategorii gramatycznych rzeczowników i zdań w sensie gramatycznym;
 - 3) odróżnia zdania w sensie logicznym od imperatywów (nakazów) i interrogatywów (pytań) oraz dostrzega związki między nimi.
 2. Logiczne wady wypowiedzi: sprzeczność wewnętrzna, niedopowiedzenie i okazjonalność, nieostrość, wieloznaczność i chwiejność składniowa. Uczeń:
 - 1) ustala, co sprawia, że w określonym wyrażeniu mamy do czynienia ze sprzecznością wewnętrzną;
 - 2) odróżnia wyrażenia sprzeczne wewnętrznie od wyrażen fałszywych i nonsensownych;
 - 3) uzupełnia na kilka dopuszczalnych sposobów niedopowiedzenia;

- 4) przekłada wyrażenia okazjonalne na wyrażenia pozbawione okazjonalizmów;
 - 5) wyjaśnia, czym są wyrażenia nieostre i podaje ich przykłady;
 - 6) wyodrębnia poszczególne znaczenia przykładowych wyrazów wieloznacznych;
 - 7) tworzy dla odpowiednio dobranego wyrażenia chwiejnego składniowo co najmniej dwie różne parafrazy jednoznaczne składniowo.
3. Skutki postępowania się wyrażeniami wadliwymi logicznie: niezrozumiałość, nieporozumienia słowne, paradoksy logiczne (np. paradoks kłamcy, paradoks ruchu, paradoks tysego). Uczeń:
- 1) wyszukuje w podanym tekście wyrażenia niezrozumiałe i wyjaśnia, na czym polega ich niezrozumiałość;
 - 2) opisuje sytuację, w której doszło do nieporozumienia słownego, i podaje powody tego nieporozumienia;
 - 3) przedstawia co najmniej jeden paradoks logiczny i poddaje go analizie.
4. Definicje jako środek uściślenia myśli i mowy: typy definicji, kryteria poprawności definicji, problem perswazyjności definicji. Uczeń:
- 1) wymienia wybrane odmiany definicji (definicja klasyczna, definicje nieklasyczne: definicja ostensywna, definicja enumeratywna, definicja kontekstowa) i podaje ich przykłady;
 - 2) tworzy dla ustalonego wyrażenia definicję klasyczną i wyodrębnia w niej *definiendum*, łącznik i *definiens*;
 - 3) określa, które z warunków poprawności łamie określona definicja, i usuwa znalezione wady (nieadekwatność, niezrozumiałość *definiensa*, *ignotum per ignotum*, błędne koło);
 - 4) identyfikuje perswazyjny komponent przykładowych definicji.
5. Uzasadnianie bezpośrednio: spostrzeżenie, introspekcja, intuicja. Uczeń:
- 1) odróżnia zdania, które można uzasadnić w odwołaniu do spostrzeżenia od zdań, które można uzasadnić w odwołaniu do introspekcji;
 - 2) wyróżnia i objaśnia wybrane pojęcia intuicji (intuicja intelektualna, intuicja aksjologiczna, intuicja w sensie potocznym).
6. Uzasadnianie pośrednio: wnioskowanie (rozumowanie) niezawodne (oparte na wynikaniu logicznym lub definicyjnym) i zawodne, wybrane schematy (reguły) wnioskowań, klasyfikacja rozumowań (dowodzenie, wyjaśnianie, potwierdzanie, obalanie). Uczeń:
- 1) odróżnia w rozumowaniu przesłanki od wniosku oraz formułuje przesłanki pominięte w entymemacie;
 - 2) rozstrzyga, czy dane zdanie wynika logicznie lub definicyjnie z innego zdania lub zbioru zdań;
 - 3) odtwarza schemat, na którym opiera się określone wnioskowanie;
 - 4) zna i stosuje przykładowe schematy wnioskowań (*modus ponendo ponens*, *modus tollendo tollens*, *modus tollendo ponens*, sylogizm hipotetyczny, dylemat konstrukcyjny prosty i złożony);
 - 5) z podanej listy wnioskowań wyodrębnia wnioskowania zawodne

- (niededukcyjne) i niezawodne (dedukcyjne) i wskazuje powody przypisania im odpowiednio zawodności lub niezawodności;
- 6) odróżnia – na przykładach – dowodzenie od wyjaśniania i potwierdzanie od obalania.
7. Błędy w rozumowaniach: błąd materialny i formalny, błędne koło w rozumowaniu, ekwiwokacja. Uczeń:
- 1) ocenia dane rozumowanie pod względem materialnym i formalnym, wskazując powody swojej oceny;
 - 2) odróżnia rozumowanie z błędnym kołem bezpośrednim od rozumowania z błędnym kołem pośrednim;
 - 3) wyjaśnia, na czym polega błąd ekwiwokacji w podanym rozumowaniu.
8. Argumentacja: dyskusja a wymiana poglądów, parlamentarne i logiczne kryteria rzetelnej dyskusji, nieuczciwe chwytły w dyskusji. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, dlaczego przykładowa wymiana poglądów nie jest dyskusją;
 - 2) zna listę kryteriów rzetelnej dyskusji – parlamentarnych (ustalony porządek wypowiedzi, prawdomówność i życzliwe nastawienie do siebie dyskutantów) i logicznych (rozumiałość wypowiedzi, określenie przedmiotu i założeń dyskusji) – i stosuje się do nich w praktyce;
 - 3) wskazuje przykładowe chwytły erystyczne (*ad vanitatem*, *ad verecundiam*, *ad ignorantiam*, *ad personam*, *ad populum*) stosowane w nieuczciwej dyskusji i opisuje, na czym polega ich nieuczciwość.

II. Elementy historii filozofii.

1. Filozofia starożytna. Uczeń opanowuje następujące treści nauczania zawarte w podstawie programowej do filozofii zakresu podstawowego:
 - 1) atomizm grecki (filozofia Leucypa i Demokryta) jako paradygmat ontologii naturalistycznej (punkt IV);
 - 2) filozofia Platona jako paradygmat metafizyki antynaturalistycznej (punkt VI);
 - 3) filozofia i kultura europejska jako „przypisy do Platona” (punkt VII);
 - 4) filozofia Arystotelesa jako próba pogodzenia dotychczasowych opozycji filozoficznych (punkt VIII);
 - 5) epikureizm i stoicyzm jako dwa paradygmaty etyki (punkt IX);
 - 6) tropy sceptyczne jako ponadczasowe wyzwanie dla epistemologii (punkt X);
 - 7) początki filozoficznej teologii (punkt XI).
2. Św. Tomasz z Akwinu. Uczeń:
 - 1) przedstawia św. Tomasza koncepcję Boga i człowieka;
 - 2) krytycznie rekonstruuje „pięć dróg”;
 - 3) porównuje dwie argumentacje za istnieniem Boga – argumentację św. Tomasza („pięć dróg”) z argumentacją św. Anzelma z Canterbury z *Proslogionu* (rozdz. 2 *Bóg naprawdę jest*);
 - 4) wyjaśnia, czym jest neotomizm i wymienia jego głównych przedstawicieli;
 - 5) analizuje fragment *Sumy teologii* (cz. I, kw. 3, art. 1: *Czy Bóg jest ciałem?*).

3. René Descartes. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, na czym polega kartezjański racjonalizm, sceptycyzm metodyczny i dualizm psychofizyczny;
 - 2) objaśnia sens formuły „myślę, więc jestem”;
 - 3) krytycznie rekonstruuje kartezjański argument na rzecz istnienia świata zewnętrznego;
 - 4) omawia poglądy jednego z następujących kontynuatorów filozofii René Descartesa: Gottfrieda Wilhelma Leibniza lub Barucha Spinozy;
 - 5) analizuje fragment *Rozprawy o metodzie* René Descartesa (cz. IV).
4. Blaise Pascal. Uczeń:
 - 1) objaśnia pascalskie rozróżnienie porządku rozumu i porządku serca;
 - 2) wyjaśnia, na czym w ujęciu Blaise Pascala polega wielkość i nędza człowieka;
 - 3) krytycznie rekonstruuje „zakład Pascala”;
 - 4) analizuje fragment *Myśli* (cz. I, rozdz. 1: *Miejsce człowieka w naturze. Dwie nieskończoności*).
5. Empiryzm brytyjski. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, co to jest empiryzm i jakie są jego główne odmiany;
 - 2) przedstawia poglądy Johna Locke’a z zakresu epistemologii i filozofii polityki;
 - 3) wskazuje na jedną z możliwych konsekwencji empiryzmu: sceptyczną (na przykładzie filozofii Davida Hume’a) bądź idealistyczną (na przykładzie filozofii George’a Berkeley’a);
 - 4) analizuje fragment *Rozważań dotyczących rozumu ludzkiego* Johna Locke’a (t. I, ks. II, rozdz. I, par. 1–6).
6. Immanuel Kant. Uczeń:
 - 1) objaśnia, na czym polega „przewrót kopernikański” w filozofii i transcendentalność jego epistemologii;
 - 2) przedstawia kantowską koncepcję prawa moralnego oraz w jej kontekście objaśnia treść i funkcję imperatywu kategorycznego (formuła powszechnego prawa oraz formuła człowieczeństwa jako celu);
 - 3) podaje rozwiązanie przykładowego problemu moralnego, wykorzystując obie formuły imperatywu kategorycznego;
 - 4) analizuje fragment *Uzasadnienia metafizyki moralności* Immanuela Kanta (rozdz. 2).
7. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Uczeń:
 - 1) objaśnia kluczowe tezy heglowskiej historiozofii;
 - 2) wyjaśnia heglowską koncepcję wolności jako uświadomionej konieczności oraz koncepcję dziejów jako postępu w uświadomieniu wolności;
 - 3) określa główne cechy niemieckiego idealizmu oraz wymienia jego ważniejszych przedstawicieli;
 - 4) przedstawia na wybranym przykładzie wpływ heglizmu na polską filozofię romantyczną;
 - 5) analizuje fragment jednego z następujących tekstów: *Wykłady z filozofii*

dziejów Georga Wilhelma Friedricha Hegla lub *Ojciec-nasz* Augusta Cieszkowskiego (dział III, 1-3, 9-10) lub *Świat jako wola i przedstawienie* Arthura Schopenhauera (ks. IV).

8. John Stuart Mill. Uczeń:

- 1) przedstawia główne założenia etyki utilitarystycznej;
- 2) omawia dziedziny ludzkiej wolności: wolność przekonań, wolność postępowania, wolność zrzeszania;
- 3) wyjaśnia zasadę niekrzywdzenia innych;
- 4) posługuje się tą zasadą w moralnej ocenie przykładowych działań ludzkich;
- 5) analizuje fragment *O wolności* Johna Stuarta Milla (rozdz. I *Rozważania wstępne*).

9. Friedrich Nietzsche. Uczeń:

- 1) przedstawia motywy nietscheańskiej krytyki moralności tradycyjnej i chrześcijaństwa;
- 2) wyjaśnia pojęcia woli mocy i nadczłowieka;
- 3) odróżnia i charakteryzuje postawę apollinijską i dionizyjską;
- 4) analizuje fragment *Tako rzecze Zaratustra (Przedmowa Zaratustry)* Friedricha Nietzschego.

10. Pozytywizm. Uczeń:

- 1) zna w zarysie historię myśli pozytywistycznej od encyklopedystów francuskich do Koła Wiedeńskiego;
- 2) przedstawia główne idee filozofii pozytywnej Augusta Comte'a;
- 3) odróżnia pozytywizm jako jedną z koncepcji poznania i nauki od samej nauki;
- 4) prezentuje poglądy wybranego XX-wiecznego filozofa nauki;
- 5) analizuje fragment *Metody pozytywnej w szesnastu wykładach* Augusta Comte'a (wykład pierwszy).

11. Fenomenologia. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega metoda fenomenologiczna oraz dokonuje opisu fenomenologicznego wybranych fenomenów;
- 2) charakteryzuje główne idee fenomenologii świadomości Edmunda Husserla lub fenomenologii wartości Maxa Schelera (do wyboru);
- 3) przedstawia Romana Ingardena koncepcję człowieka i sztuki;
- 4) analizuje fragment *Księżeczki o człowieku* Romana Ingardena (esej *Człowiek i jego rzeczywistość*).

12. Egzystencjalizm. Uczeń:

- 1) wymienia ważniejsze cechy, odmiany i przedstawicieli (w tym prekursorów) egzystencjalizmu;
- 2) przedstawia główne idee humanistycznego egzystencjalizmu Jean-Paula Sartre'a;
- 3) objaśnia Karla Jaspersa pojęcie sytuacji granicznych;
- 4) charakteryzuje jeden z następujących kierunków filozofii XX wieku: filozofia życia, hermeneutyka, personalizm, filozofia dialogu;

- 5) analizuje fragmenty następujących tekstów: *Wprowadzenie do filozofii* Karla Jaspersa (rozdz. 2 *Źródła filozofii*) oraz *Egzystencjalizm jest humanizmem* Jean-Paula Sartre'a.

13. Filozofia analityczna. Uczeń:

- 1) przedstawia główne idee wczesnej filozofii analitycznej na przykładzie jednego z następujących autorów: George Edward Moore, Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein;
- 2) charakteryzuje Szkołę Lwowsko-Warszawską na przykładzie osiągnięć jednego z jej przedstawicieli (Kazimierz Twardowski, Tadeusz Kotarbiński, Kazimierz Ajdukiewicz, Tadeusz Czeżowski);
- 3) omawia jeden z następujących kierunków filozofii XX wieku: neopozytywizm, pragmatyzm, filozofia lingwistyczna;
- 4) analizuje fragment jednego z następujących tekstów: *Problemy filozofii* Bertranda Russella, *Z głównych zagadnień filozofii* George'a Edwarda Moore'a, *Dociekania filozoficzne* Ludwiga Wittgensteina, *O tak zwanych prawdach względnych* Kazimierza Twardowskiego, *Zagadnienia i kierunki filozofii* Kazimierza Ajdukiewicza, *Medytacje o życiu godziwym* Tadeusza Kotarbińskiego, *O metafizyce, jej kierunkach i zagadnieniach* Tadeusza Czeżowskiego.

III. Wybrane problemy filozofii.

1. Koncepcje uprawiania filozofii. Uczeń rozróżnia i charakteryzuje następujące koncepcje filozofii:
 - 1) koncepcja klasyczna i neoklasyczna (w tym neotomistyczna i fenomenologiczna) – poszukiwanie ostatecznych podstaw rzeczywistości, poznania i wartości;
 - 2) koncepcja pozytywistyczna (w tym neopozytywistyczna) – syntetyzowanie wyników nauk szczegółowych lub ustalanie założeń i metod nauk;
 - 3) koncepcja analityczna – analizowanie podstawowych pojęć wiedzy naukowej i pozanaukowej;
 - 4) koncepcja egzystencjalna – wartościujące opisywanie granicznych sytuacji życia ludzkiego.
2. Dyscypliny filozofii. Uczeń wymienia następujące dyscypliny filozofii oraz określa przedmioty ich badań:
 - 1) dyscypliny podstawowe (ogólniejsze) – teoria bytu (ontologia, metafizyka), teoria poznania (epistemologia), ogólna teoria wartości (aksjologia) wraz z teorią moralności (etyką);
 - 2) dyscypliny szczegółowe – filozofia człowieka (antropologia filozoficzna), filozofia przyrody, filozofia nauki, filozofia kultury, filozofia religii (wraz z teologią filozoficzną), filozofia piękna i sztuki (estetyka filozoficzna), filozofia polityki;
 - 3) dyscypliny pomocnicze – historia filozofii, logika.

3. Wybrane spory metafizyczne (ontologiczne). Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - 1) o stosunek rzeczy do umysłu (realizm – idealizm);
 - 2) o różnorodność bytów (monizm – pluralizm);
 - 3) o podłoże rzeczywistości (materializm – hylemorfizm – spirytualizm);
 - 4) o przyczynowość (determinizm – indeterminizm);
 - 5) o uniwersalia lub powszechniki (nominalizm – platonizm).
4. Wybrane spory epistemologiczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - 1) o źródła poznania (empiryzm lub aposterioryzm – aprioryzm);
 - 2) o rolę rozumu w poznaniu (racjonalizm – irracjonalizm);
 - 3) o możliwość zdobycia wiedzy pewnej (sceptycyzm – hipotetyzm – dogmatyzm);
 - 4) o naturę i kryterium prawdy (klasyczna lub korespondencyjna koncepcja prawdy – koncepcje nieklasyczne, zwłaszcza koherencyjna i pragmatyczna).
5. Wybrane spory antropologiczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - 1) o istotę człowieka (naturalizm lub redukcjonizm biologiczny lub społeczny – antynaturalizm lub antyredukcjonizm, np. personalizm);
 - 2) o relację umysł – ciało (dualizm – monizm materialistyczny lub naturalistyczny);
 - 3) o wolność woli (libertarianizm – fatalizm – kompatybilizm);
 - 4) o życie po śmierci biologicznej (mortalizm – immortalizm na przykładzie wybranej koncepcji nieśmiertelności).
6. Wybrane spory etyczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - 1) o sposób istnienia wartości moralnych (realizm – antyrealizm);
 - 2) o naturę wartości lub powinności moralnych (relatywizm – absolutyzm lub uniwersalizm, subiektywizm – obiektywizm);
 - 3) o sposób formułowania i uzasadniania ocen moralnych (konsekwencjalizm, w szczególności utylitaryzm – nonkonsekwencjalizm, w szczególności deontologizm kantowski);
 - 4) o źródło moralnych zobowiązań (autonomizm – heteronomizm).
7. Wybrane współczesne spory bioetyczne. Uczeń:
 - 1) wymienia ważniejsze współczesne problemy bioetyczne oraz przedstawia ich główne rozwiązania;
 - 2) określa związek między tymi rozwiązaniami a przyjętymi założeniami ontologicznymi, antropologicznymi i ogólnoetycznymi;
 - 3) podejmuje dyskusję na temat wybranego sporu bioetycznego, korzystając z posiadanej wiedzy filozoficznej i logicznej.
8. Spór o istnienie i naturę absolutu (Boga). Uczeń:
 - 1) odróżnia i wyjaśnia następujące stanowiska: teizm, deizm, panteizm,

- agnostycyzm, ateizm;
- 2) krytycznie rekonstruuje następujące argumenty za istnieniem Boga: argument ontologiczny, argument kosmologiczny, argument teleologiczny, argument moralny;
 - 3) przedstawia światopoglądowe znaczenie sporu o istnienie Boga i rolę religii w życiu człowieka;
 - 4) w kontekście sporu teizm-ateizm omawia wybrane koncepcje genezy zła moralnego i pozamoralnego.
9. Wybrane spory estetyczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
- 1) o istotę piękna (koncepcja pitagorejska – koncepcje alternatywne);
 - 2) o istotę sztuki (koncepcja klasyczna – alternatywna definicja sztuki Władysława Tatarkiewicza).
10. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
- 1) o naturę społeczeństwa (indywidualizm – kolektywizm);
 - 2) o genezę państwa (koncepcja umowy społecznej – koncepcja samorzutnej ewolucji);
 - 3) o naczelną wartość życia społecznego (liberalizm kulturowy – konserwatyzm);
 - 4) o podstawy prawa stanowionego (pozytywizm prawniczy – teoria prawa naturalnego).

Warunki i sposób realizacji

Treści nauczania w zakresie rozszerzonym zostały podzielone na trzy części:

- 1) kultura logiczna (I) – elementy semiotyki i teorii argumentacji;
- 2) elementy historii filozofii (II) o nachyleniu kulturoznawczym – historia filozofii uwzględniająca przede wszystkim myślicieli lub prądy filozoficzne, które miały wyraźniejszy wpływ na inne działy kultury europejskiej, w tym na polską literaturę piękną;
- 3) wybrane problemy filozofii (III) – wprowadzenie do głównych zagadnień, pojęć i stanowisk filozoficznych.

Treści nauczania określone w części I służą przygotowaniu ucznia do krytycznego zaznajamiania się z historią filozofii (część II); z kolei część III ma na celu porządkowanie wiedzy uzyskanej w ramach części II oraz wprowadzenie ucznia w proces uprawiania filozofii, polegający na formułowaniu i rozwiązywaniu określonych problemów. Przy omawianiu części II warto zwracać uwagę na korelacje między filozofią a innymi działami kultury. Z kolei przy realizacji części III warto zachęcać uczniów do samodzielnego stawiania (w kontekście posiadanej wiedzy i osobistych doświadczeń) pytań filozoficznych i poszukiwania na nie odpowiedzi, a także do uświadamiania sobie ich życiowej doniosłości.

Choć każda z tych części występuje w podstawie programowej oddzielnie, w trakcie realizowania materiału nauczyciel powinien kłaść nacisk na związki zachodzące pomiędzy częścią I, II i III. Poglądy każdego filozofa można bowiem rozpatrywać jako: (a) wyraz sposobu myślenia typowego dla danej epoki; (b) przykład możliwego rozwiązania określonego zagadnienia filozoficznego; (c) przedmiot logicznej analizy.

Podstawa stanowi 80% programu nauczania. Pozostałe 20% danego programu nauczania powinno zawierać rozwinięcie lub uzupełnienie materiału z części I, II lub III. O kolejności i sposobie realizacji poszczególnych treści podstawy decyduje nauczyciel. Wśród form kształtowania logiczno-filozoficznych kompetencji uczniów powinny znaleźć się: uczestnictwo w dyskusji ustnej, pisanie eseju filozoficznego oraz analiza fragmentu klasycznego tekstu filozoficznego (spośród tekstów podanych w części II).

Komentarz do podstawy programowej przedmiotu filozofia

prof. dr hab. Jacek Wojtysiak, dr Jacek Frydrych

Ogólne założenia podstawy programowej

Podstawa programowa z filozofii w zakresie podstawowym jest przeznaczona dla klas pierwszych liceów ogólnokształcących i techników jako przedmiot do wyboru spośród czterech: filozofia, plastyka, muzyka, język łaciński i kultura antyczna⁴. Na jej realizację przeznaczono 30 godzin. Podstawa programowa z filozofii w zakresie rozszerzonym może być realizowana od klasy pierwszej, drugiej lub trzeciej (zgodnie z ramowym planem nauczania) szkoły ponadpodstawowej i przewidziano na jej realizację 8 godzin tygodniowo w cyklu kształcenia. Optymalnym rozwiązaniem będzie realizacja filozofii w zakresie rozszerzonym począwszy od klasy II – po odbyciu kursu filozofii w zakresie podstawowym w klasie I. W przypadku uczniów, którzy nie będą uczęszczać na zajęcia filozofii w klasie I, nauczyciel powinien rozpocząć realizację programu nauczania filozofii w zakresie rozszerzonym od realizacji tych zagadnień przewidzianych w podstawie programowej filozofii dla zakresu podstawowego, które uzna za szczególnie ważne w kontekście wybranego przez siebie modelu nauczania tego przedmiotu.

Filozofia w zakresie podstawowym ma wprowadzać uczniów w problematykę filozoficzną na przykładach wielkich myślicieli starożytności. W ten sposób przedmiot „filozofia” realizuje nie tylko własne cele kształcenia, lecz także – ukazując antyczne podstawy kultury śródziemnomorskiej – może stanowić znaczną pomoc w nauczaniu przedmiotów humanistycznych.

W „starej” podstawie programowej w układzie treści programowych z filozofii w zakresie rozszerzonym przeważało nachylenie historyczne. Obecnie treści nauczania równomiernie rozdzielono na trzy działy: kultura logiczna, elementy historii filozofii, wybrane problemy filozofii. Dzięki pierwszemu z nich uczeń ma nabyć sprawności logiczne, które są niezbędne do rozważania problemów filozoficznych oraz umożliwiają efektywniejsze uczenie się i przygotowują do odpowiedzialnego uczestnictwa w debacie publicznej. Treści nauczania z działu trzeciego koncentrują się na rozwijaniu w uczniach umiejętności analizy i rozwiązywania problemów (nie tylko filozoficznych). Treści nauczania z działu drugiego umożliwiają zapoznanie się z poglądami filozoficznymi wybranych klasyków filozofii oraz pozwalają uchwycić związki między filozofią i kulturą różnych epok (co może się przyczynić do pogłębienia wiedzy z zakresu przedmiotów humanistycznych).

⁴ Możliwość wyboru języka łacińskiego i kultury antycznej w klasie I jest przewidziana od roku szkolnego 2020/2021. W roku szkolnym 2019/2020 dyrektor liceum ogólnokształcącego albo technikum ustali jeden przedmiot spośród przedmiotów: filozofia, plastyka, muzyka i język łaciński i kultura antyczna, który będzie realizowany w klasie I.

Podstawa programowa z filozofii w zakresie rozszerzonym ogranicza się w zasadzie – poza kilkoma myślicielami starożytnymi omawianymi w ramach zakresu podstawowego – do obowiązkowego zestawu ośmiu filozofów i czterech kierunków filozoficznych późniejszych epok. Znaczące zmniejszenie w obecnej podstawie programowej liczby zagadnień historycznofilozoficznych pozwala nauczycielowi w pogłębiony sposób wprowadzić poglądy wybranych filozofów (lub kierunków filozoficznych) oraz umożliwia dodatkowy dobór kolejnych myślicieli (lub kierunków filozoficznych). Dzięki temu treści nauczania są lepiej uporządkowane i zróżnicowane, a podstawa programowa kładzie większy nacisk na umiejętności niż na encyklopedyczną wiedzę.

Filozofia w nauczaniu szkolnym pełni cztery funkcje:

- a) kształcenie umiejętności rzetelnego i krytycznego myślenia oraz jasnego wyrażania myśli w dialogu (komponent logiczny);
- b) wprowadzanie do ważnej części duchowego dorobku kultury śródziemnomorskiej, w tym polskiej (komponent historyczno-kulturowy);
- c) wspomaganie refleksji nad fundamentalnymi problemami światopoglądowymi i aksjologicznymi (komponent problemowy);
- d) przyczynianie się do integracji procesu nauczania i uzyskanej wiedzy z różnych przedmiotów, w szczególności przedmiotów humanistycznych (komponent korelacyjny).

Powyższe komponenty powinny być rozwijane w szkole równomiernie, choć z uwzględnieniem możliwości uczniów i potrzeb dydaktycznych na danym etapie nauczania szkolnego.

Najważniejsza i specyficzna funkcja filozofii jako przedmiotu szkolnego to funkcja trzecia, dlatego lekcje filozofii powinny też zachęcać ucznia do podjęcia samodzielnej refleksji nad wielkimi pytaniami dotyczącymi natury rzeczywistości (metafizyka), miejsca człowieka w świecie (filozoficzna antropologia), podstaw poznania (epistemologia) i moralności (etyka). Pomoc w przeprowadzaniu takiej refleksji nie powinna się jednak wiązać z narzucaniem uczniowi jakiegokolwiek światopoglądu lub stanowiska filozoficznego. Jej celem powinno być raczej uwrażliwienie na prawdę i dobro w szerokim kontekście kulturowym. Wyeksponowanie opisanej tutaj funkcji filozofii pozwala dowartościować hermeneutyczny wymiar procesu kształcenia oraz potraktować edukację filozoficzną jako ważny komponent zadań wychowawczych szkoły.

Nie należy nadmiernie rozbudowywać materiału nauczania, a niezbędne treści należy wiązać przede wszystkim z ćwiczeniem sprawności takich jak: stawianie pytań, szukanie zasadnych odpowiedzi na pytania, porównywanie alternatywnych rozwiązań problemu w celu znalezienia rozwiązania optymalnego, argumentowanie, dyskutowanie, analizowanie tekstu, identyfikowanie kontekstu historyczno-filozoficznego i kulturowego wypowiedzi, rekonstruowanie rozumowań, pisanie eseju filozoficznego. Pamiętać jednak należy, że posiadanie rzetelnej wiedzy jest niezbędnym warunkiem osiągnięcia określonych sprawności.

Założenia na płaszczyźnie celów kształcenia – wymagań ogólnych oraz treści nauczania – wymagań szczegółowych

W podstawie programowej filozofii z zakresu podstawowego sformułowano siedem celów. Pierwsze dwa wiążą się z komponentem historyczno-kulturowym, cele III–V – z komponentem problemowym, a pozostałe – z komponentem logicznym. Z kolei w podstawie programowej z zakresu rozszerzonego założono dziewięć celów ogólnych. Pierwsze trzy należą do komponentu historyczno-kulturowego, następne dwa – do komponentu problemowego, cele VI–VIII – do komponentu logicznego, a cel IX wskazuje na zadanie opanowania złożonej umiejętności tworzenia tekstu filozoficznego, która to umiejętność zakłada realizację innych celów kształcenia filozoficznego.

Należy tu podkreślić trzy sprawy. Po pierwsze, wymienionych celów nie należy izolować od siebie. Ideałem byłaby łączna ich realizacja. Przykładowo: analityczna lektura klasycznego tekstu filozoficznego może służyć zarówno ukazywaniu określonego kontekstu kulturowego, rozważaniu określonego problemu, jak i ćwiczeniu określonych sprawności logicznych. Po drugie, cele korelacyjne nie są wymienione wprost, ale *implicite* zawierają się w podanych celach. Kontynuując przykład: owocna lektura tekstu wymaga przywoływania już nabytej wcześniej (z różnych źródeł) wiedzy, jak i pozwala rozszerzać tę wiedzę oraz aplikować ją do różnych przedmiotów szkolnych. Po trzecie, realizacja podstawy programowej w zakresie podstawowym powinna być w szczególności skoncentrowana na realizacji celów historyczno-kulturowych. Wiąże się to z jednym z przyjętych założeń, zgodnie z którym edukacja filozoficzna w klasie pierwszej ma stanowić propedeutyczną pomoc w nauczaniu szkolnych przedmiotów humanistycznych.

Treści nauczania (wymagania szczegółowe) – podobnie jak cele kształcenia (wymagania ogólne) – są wyznaczone przez wspomniany wyżej podział funkcji filozofii. Dlatego treści nauczania w podstawie programowej z zakresu rozszerzonego zostały podzielone na trzy działy: kultura logiczna (komponent logiczny), elementy historii filozofii (komponent historyczno-kulturowy) oraz wybrane problemy filozofii (komponent problemowy). W realizacji podstawy programowej należy pamiętać o umiejętnym łączeniu elementów wszystkich trzech komponentów oraz nawiązywaniu do innych przedmiotów szkolnych (komponent korelacyjny).

Podstawa w zakresie podstawowym ogranicza się *explicite* do drugiego z tych działów – elementów historii filozofii starożytnej. Należy jednak pamiętać, że pozostałe działy są w nim *implicite* obecne. Historia filozofii starożytnej jest bowiem traktowana w podstawie jako narzędzie do wprowadzenia podstawowej i uniwersalnej (wciąż aktualnej) problematyki filozoficznej oraz do ćwiczenia rzetelnego myślenia. Każdą lekcję filozofii o danym myślicielu starożytnym można zaczynać nie od wykładu jego życiorysu i doktryny, lecz od postawienia pytania, które go nurtowało. Taki sposób nauczania nie tylko będzie bardziej intelektualnie angażował ucznia, lecz także umożliwi lepsze zrozumienie tego, co rozpatrywany filozof

głosił. Zachęci też ucznia do wniknięcia w kontekst odkrycia i kontekst uzasadnienia danej doktryny.

W historii filozofii starożytnej uwzględniono (z różną dawką informacji) kilkunastu filozofów (lub szkół filozoficznych) starożytnej Grecji i Rzymu. Ich poglądy skorelowano z problemami takich dyscyplin filozofii, jak: filozofia przyrody, metafizyka (ontologia), filozofia człowieka, etyka, epistemologia, teologia filozoficzna i estetyka. Więcej miejsca, ze względu na bogactwo treści i liczne konsekwencje kulturowe, poświęcono Platonowi.

Przy realizacji podstawy programowej chodzi o to, by uczeń:

- a. uświadomił sobie podstawowe problemy filozoficzne;
- b. kojarzył je z odpowiednimi dyscyplinami filozofii i filozofami, którzy je zapoczątkowali, oraz z historyczno-geograficznym kontekstem ich działalności;
- c. potrafił definiować elementarne terminy filozoficzne, zwłaszcza te, które nazywają konkurencyjne rozwiązania problemów filozofii;
- d. dostrzegał (na konkretnych przykładach) życiową doniosłość wspomnianych problemów i ich nieprzemijalną aktualność;
- e. rozumiał kulturotwórczą rolę filozofii i potrafił ją zilustrować przykładami (np. w religii, literaturze lub nauce);
- f. przyzwyczył się do faktu nieustannych sporów filozoficznych.

Treści nauczania w podstawie programowej z filozofii w zakresie rozszerzonym są znacznie obszerniejsze oraz trudniejsze. Dzięki ich opanowaniu jednak uczeń nie tylko zdobędzie sporą wiedzę filozoficzną, lecz także nabędzie odpowiednie umiejętności i kompetencje (w tym tzw. kompetencje kluczowe). Dobrze zrealizowana podstawa programowa może więc stanowić istotną pomoc w realizacji zadań rozwojowych młodzieży, związanych w szczególności z kształtowaniem własnej tożsamości i krystalizacją światopoglądu.

Dział „kultura logiczna” obejmuje elementarny materiał z zakresu semiotyki (logicznej teorii języka), metodologii i teorii (sztuki) argumentacji. Poruszane zagadnienia występują w podręcznikach noszących tytuły: „logika praktyczna”, „logika pragmatyczna”, „logika nieformalna”, „logika popularna”, „nauka krytycznego (porządnego) myślenia”, „sztuka argumentacji”, „teoria przekonywania i dyskusji” itp. W nauczaniu „kultury logicznej” należy położyć nacisk przede wszystkim na odpowiednie sprawności i stosowanie ich w praktyce. Uczeń nie powinien otrzymać tu kolejnej, przeciążającej jego umysł, dawki informacji, lecz jasną instrukcję,

- jak rozróżniać typy wyrażeń językowych,
- jak unikać błędów logicznych,
- jak ściśle definiować terminy,
- jak uzasadniać twierdzenia,
- jak poprawnie rozumować i skutecznie uczestniczyć w dyskusji.

Są to umiejętności niezbędne w każdej pracy intelektualnej, a w szczególności w uprawianiu filozofii. Opanowanie materiału najlepiej sprawdzać przez zadania zorientowane na identyfikację błędów logicznych, rekonstrukcję rozumowań i nazywanie argumentów występujących w konkretnym tekście filozoficznym lub pozafilozoficznym oraz na badanie ich poprawności.

Dział „elementy historii filozofii” obejmuje – poza powtórzeniem historii filozofii starożytnej oraz koniecznymi informacjami o kontekście historycznofilozoficznym – zestaw ośmiu filozofów (głównie nowożytnych) i czterech kierunków filozofii współczesnej. W doborze filozofów i kierunków filozoficznych kierowano się następującymi zasadami:

- a. nie należy przeciążać uczniów nadmiarem materiału (lepiej, gdy uczeń dokładniej prześledzi myśl mniejszej ilości filozofów niż pobieżnie zapozna się z poglądami większej ich liczby);
- b. dobierani autorzy powinni być reprezentatywni dla swych czasów oraz mieć znaczny wpływ nie tylko na filozofię, lecz także na inne działy kultury;
- c. wybrani myśliciele powinni reprezentować różne – konkurencyjne – stanowiska w filozofii i style jej uprawiania;
- d. istotnym elementem nauczania historii filozofii jest lektura fragmentów tekstów źródłowych (klasycznych dzieł filozoficznych), które są wystarczająco klarowne oraz nadają się do analizy logicznej i problemowej;
- e. nauczyciel powinien mieć możliwość rozszerzania treści w zależności od potrzeb i możliwości uczniów.

Dział „wybrane problemy filozofii” obejmuje dziesięć (ahistorycznie ujętych) zestawów problemów (sporów) z różnych dyscyplin filozofii. Wymaga on od ucznia umiejętności formułowania głównych zagadnień filozoficznych oraz znajomości najważniejszych sposobów ich rozwiązywania. Owe rozwiązania (i ich nazwy – rozmaite *-izmy*) w większości przypadków zestawiono opozycyjnie. Dział ten może stanowić inspirację do samodzielnych poszukiwań ucznia – do stawiania pytań filozoficznych, rozpatrywania i porównywania wchodzących w grę odpowiedzi oraz wybierania odpowiedzi najlepiej uzasadnionej. Systematyzacja problemów i stanowisk filozoficznych oraz umiejętność ich eksplikacji i nazywania za pomocą fachowej terminologii są nie tylko wyrazem typowych zadań edukacyjnych realizowanych w szkole, ale mogą stanowić inspirację i pomoc we wspomnianych poszukiwaniach.

Ważną rolę w realizacji podstawy spełnia lektura tekstów filozoficznych. Łączna realizacja treści wymienionych w podstawie oraz funkcji filozofii w szkole może polegać na trójwarstwowej analizie każdego z podanych tekstów klasyków filozofii, czyli:

- analizie problemowej: jaki problem porusza i jak go rozwiązuje?, jak nazywa się to rozwiązanie?, jakie są rozwiązania alternatywne? itp.
- analizie logicznej: jakimi rozumowaniami lub argumentami się posługuje?, jakie ewentualnie popełnia błędy logiczne? itp.
- analizie historyczno-kulturowej: jaką epokę reprezentuje?, jaki wpływ na niego

może mieć kontekst historyczny?, jakie odwołania literackie, religijne, naukowe etc. zawiera? itd.

Oczywiście, nie zawsze i nie wszędzie będzie to możliwe. W takich sytuacjach proponujemy preferowanie porządku treści (działów) występującego w podstawie programowej. Pierwszy dział dostarcza bowiem niezbędnych sprawności, drugi – odpowiedniej wiedzy, a trzeci – umożliwia jej systematyzację. Nie zalecamy jednak sztywnego trzymania się powyższego schematu. Nauczyciel może wprowadzać treści nauczania w kolejności wyznaczonej przez własną koncepcję dydaktyczną oraz możliwości i potrzeby uczniów.

Wnioski i rekomendacje dla nauczycieli

Należy podkreślić, że nauczanie filozofii – ze względu na przedmiot refleksji filozoficznej oraz rozmaite sposoby jej uprawiania – wymaga posiadania nie tylko rozległej wiedzy z zakresu różnych dziedzin filozofii, lecz także wielu umiejętności niezbędnych do odpowiedzialnego filozofowania. W ramach edukacji filozoficznej nauczyciel powinien – w sposób zgodny ze sztuką nauczania – ułatwić uczniom uzyskanie przez nich określonej wiedzy z zakresu filozofii, pomóc w rozwijaniu określonych umiejętności, które można uznać za uniwersalnie ważne i w tym sensie niespecyficzne (umiejętności z zakresu kultury logicznej), a także wprowadzić uczniów w umiejętność specyficzną, jaką jest po prostu umiejętność filozofowania.

Ponadto nauczyciel powinien także pamiętać o swoich zadaniach wychowawczych, które zorientowane są na intensyfikowanie rozwoju uczniów i kształtowanie w nich określonych postaw. Wyróżniona funkcja filozofii, zorientowana na wspomaganie uczniów w podejmowaniu samodzielnej refleksji nad fundamentalnymi problemami światopoglądowymi i aksjologicznymi, koresponduje z kluczowymi zadaniami wychowawczymi, a tym samym może naprowadzić na wypracowanie interesującej strategii pracy wychowawczej. Rolą nauczyciela filozofii jest umiejętne wykorzystanie owego potencjału wychowawczego tkwiącego w edukacji filozoficznej. W ramach tej strategii wychowawczej (docelowo samowychowawczej) lekcje filozofii mają dostarczyć uczniom zarówno narzędzi, jak i sposobności do mądrościowego konfrontowania się nie tylko z wielkimi ideami filozoficznymi, lecz także z doświadczeniami postaci fikcyjnych i rzeczywistych – a docelowo z doświadczeniami własnymi. Przejawem takiej praktyki powinno być stawianie ważkich pytań oraz umiejętne poszukiwanie na nie możliwie najlepiej uzasadnionych odpowiedzi, dopełnione umiejętnym zaangażowaniem się w dyskusję podejmowanych na zajęciach problemów. Można więc uznać, że elementem tak specyficznym pojętej pracy wychowawczej jest troska o podnoszenie kultury logicznej uczniów, a także wzrost ich samoświadomości kulturowej, światopoglądowej i aksjologiczno-moralnej.

W związku z realizacją komponentu logicznego podstawy programowej oraz tą funkcją edukacji filozoficznej, która zorientowana jest na rozwijaniu umiejętności krytycznego

myślenia, należy zauważyć, że realizacja treści nauczania z tego zakresu wymaga od nauczyciela filozofii nie tylko wiedzy z zakresu logiki praktycznej, ale nade wszystko stosownych umiejętności logicznych i związanych z nimi postaw: uważności, refleksywności i krytyczności, co kulminuje w kompetencji, którą można nazwać „kompetencją logiczną” (w szerokim znaczeniu). Dopełnieniem tej kompetencji jest także umiejętność doboru stosownych metod do rozwijania umiejętności logicznych uczniów.

Obok zadań wychowawczych i troski o podnoszenie kultury logicznej uczniów specyficzna rola nauczyciela filozofii polega na wdrażaniu uczniów w umiejętność filozofowania („kompetencja filozoficzna”). Efektywne podjęcie tego zadania umożliwi uczniom nie tylko zdobycie wiedzy na temat specyfiki filozofii (filozofowania), ale da szansę na doświadczenie tej specyfiki poprzez zaangażowanie się w autentyczne i rzetelne filozofowanie. Doświadczenie pasji uprawiania filozofii może okazać się dla ucznia jedną z najwspanialszych i egzystencjalnie doniosłych przygód życiowych.

Mając świadomość istnienia różnych koncepcji filozofii oraz różnych koncepcji edukacji filozoficznej, podstawę programową zaprojektowano – w szczególności w jej wersji rozszerzonej – w taki sposób, aby uczniowie mieli możliwość zapoznawania się z różnymi sposobami uprawiania filozofii i różnymi stanowiskami filozoficznymi. Nauczyciele zaś mogą – zgodnie z własnymi preferencjami – wybierać stosowne strategie nauczania. Ważne jest, aby – o ile to tylko będzie możliwe – projektując i przeprowadzając poszczególne lekcje filozofii, nauczyciel umiejętnie łączył opisane już komponenty edukacji filozoficznej: logiczny, historyczny i problemowy, a także by uwzględniał różnorodność koncepcji i stanowisk filozoficznych, respektując prawo ucznia do wyrażania własnych poglądów. Zaleca się, aby nauczyciel zwracał uczniom uwagę – w swoistym metakomentarzu – na potrzebę i sposób łączenia umiejętności logicznych z analizą określonych problemów filozoficznych, uwzględniając przy tym rozwiązania tych problemów znane z historii filozofii oraz nawiązując do stosownych tekstów filozoficznych oraz innych tekstów kultury. Warto nieustannie podkreślać związki filozofii z innymi działami kultury.

Spśród różnych metod dydaktycznych wykorzystywanych na lekcjach filozofii uprzywilejowaną pozycję zajmuje dyskusja, ponieważ dyskutowanie jest typowym sposobem uprawiania filozofii. Trzeba zaznaczyć, że jest to szczególnie trudna metoda do opanowania i efektywnego stosowania, z czym wiąże się potrzeba zarezerwowania odpowiedniej ilości czasu na wdrażanie uczniów do zajęć opartych na tej metodzie. Mając świadomość, że istnieją różne formy dyskutowania, warto zwrócić uwagę na klasyczną postać tej umiejętności jako szczególnie wartościową ze względów *stricte* dydaktycznych i wychowawczych. W swoim klasycznym ujęciu dyskusja jest prowadzoną w określonym porządku wymianą myśli między stronami reprezentującymi przeciwstawne przekonania, a jej celem jest wspólne dochodzenie do prawdy. Przy tym rozumieniu dyskusji staje się ona formą współdziałania jej uczestników, ponieważ respektują oni określone standardy (logiczne i parlamentarne) i kierują się tym samym celem – prawdą.

Ostatnim z wymienionych tutaj zadań nauczyciela filozofii jest popularyzacja filozofii. Warto zachęcać uczniów do uczestniczenia w spotkaniach poświęconych filozofii oraz do zapoznawania się z materiałami dostępnymi w bibliotekach oraz w Internecie. Szczególnie wartościowe i regularnie ukazujące się materiały do wykorzystania na lekcjach filozofii oraz w ramach samokształcenia znaleźć można na specjalistycznych portalach internetowych, np. „Filozofuj!”, oraz w czasopiśmie filozoficznym o tym samym tytule. Warto także zachęcać uczniów do uczestnictwa w konkursach filozoficznych i logicznych – najbardziej znanym i prestiżowym spośród tego typu konkursów jest olimpiada filozoficzna.

